

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI TALABA VA O'QUVCHILARNI MA'NAVIY
YUKSALISHIGA KO'MAKLASHISH MARKAZI**

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

TURKIYA "DIGITAL KINGDOM OF EDUCATION" TA'LIM MARKAZI

YOSHLAR ISHLARI AGENTLIGI TOSHKENT SHAHAR BOSHQARMASI

O'ZBEKISTON YOHLAR ITTIFOQI TOSHKENT SHAHAR KENGASHI

NAVOIY VILOYATI LIDER YOSHLAR VA AYOLLAR MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUQUQNI MUHOFAZA QILISH AKADEMIYASI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FAVQULOTDA VAZIYATLAR
VAZIRLIGI AKADEMIYASI**

O'ZBEKISTON NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTI ASSOTSIATSIYASI

“TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR: OLIMLAR VA YOSHLAR NIGOHIDA”

**mavzusidagi II Respublika ilmiy-amaliy
konferensiya to'plami**

2023-yil 13-aprel

“Ta'lim tizimidagi islohotlar: olimlar va yoshlar nigohida” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya to'plami // Toshkent, 2023-yil 13-aprel. – 717 b.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-avgustdagi “Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4433 sonli Qarorida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Talaba va o'quvchilarni ma'naviy yuksalishiga ko'maklashish markazi, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, Turkiya “Digital kingdom of education” ta'lim markazi, Yoshlar ishlari agentligi Toshkent shahar boshqarmasi, o'zbekiston yoshlar ittifoqi Toshkent shahar hududiy Kengashi, Navoiy viloyati Lider yoshlar va ayollar markazi, O'zbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qilish akademiyasi, O'zbekiston Respublikasi Favqulotda vaziyatlar vazirligi akademiyasi, O'zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi hamkorligida **“Ta'lim tizimidagi islohotlar: olimlar va yoshlar nigohida”** mavzusidagi II Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi o'tkazildi.

Mazkur konferensiya to'plamida ikki yuzta maqolalar jamlangan.

Tahrir hay'ati:

Qodirjon Abdurahimov – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Mansur Aytbayev – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Jamshid Yusubov – siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Kamoliddin Jabborov – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Serobjon Yuldashev - falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Baxtiyor Mamasoliyev – fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Surojbek Sultonov – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Jaloliddin Yusubov – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Umid Menglikulov – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);
Rasul Ro'zmetov – katta o'qituvchi;
Bekzod Ernazarov – katta o'qituvchi.

Tashkiliy qo'mita kotibi:

Gulbonu Kuvatova – Navoiy viloyati Lider yoshlar va ayollar markazi rahbari

Maqolalarning to'g'ri va aniqligiga mualliflar mas'uldir.

© Ta'lim tizimidagi islohotlar: olimlar va yoshlar nigohida

4. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot. Darslik. – T.: TDIU, 2005. - 230 b.

UMUMMADANIY XABARDORLIKNING TARAQQIYOT MODELII

Kurbanova Feruza Komiljanovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti

Umummadaniy kompetensiyaning turli nazariyalari va modellari o'z tushuntirishlarini boshqarish uchun beshta asosiy konseptual masalalarga tayanadi: motivatsiya (affektiv, hissiyot), bilim (kognitiv), ko'nikmalar (xulq-atvor, harakat), kontekst (vaziyat, muhit, madaniyat, munosabatlar, funktsiya) va natijalar (aniqlangan maqsadga muvofiqlik va samaradorlik, qoniqish, tushunish, jalb qilish, yaqinlik, assimilyatsiya, vazifaga erishish). Shunga qaramay, umummadaniy kompetensiyaning turli jihatlarining ahamiyati (masalan, tuzilma yoki tarkibiy qismlar; umummadaniy tushunishning o'zaro yutug'i; kompetensiyaning rivojlantirish jarayoni; interaktivlarning moslashuvi; turli komponentlar o'rtasidagi sababiy aloqalar) turli modellarni qo'llash zarurligini aks ettiradi. Spitzberg va Changnon umummadaniy kompetensiyaning turli modellarini besh turga (kompozitsion, birgalikda yo'naltirilgan, rivojlanish, moslashish va sabab jarayoni) tasnifladilar: sabab jarayon modellari, moslashuv modellari, rivojlanish modellari, koordinatsion modellar, kompozitsion modellar.

Umummadaniy xabardorlikning rivojlanish modeli (Bennet, 1989; 1993; 2004) tajriba to'plash jarayonini va munosabatlardagi o'zgarishlarni ochib beradi. Umummadaniy xabardorlikni rivojlantirish bosqichlari ham ushbu modelda inkor etish bosqichidan boshlab integratsiya bosqichiga qadar taqdim etilgan (1-rasmga qarang).

FARQLAR INTEGRATSIYASI
FARQLARGA MOSLASHISH
FARQNI QABUL QILISH
FARQNI KAMAYTIRISH
HIMOYA
RAD ETISH

Shakl 1. Madaniyatlararo sezgirlikni rivojlantirish bosqichlari (Bennet, 1993 dan moslashtirilgan).

Inkor etishning dastlabki bosqichi stereotiplar va madaniy og'ish xatti-harakatlari bilan bog'liq. Ushbu bosqichdagi rivojlanish vazifasi madaniy farqlar mavjudligini tan olishdir. Shaxs o'z madaniyati haqiqiy va qonuniy, boshqa

madaniyatlar esa ahamiyatsiz degan munosabatni aks ettiradi. Ba'zan madaniy farqlar umuman inkor etiladi. Bunday munosabat turli madaniyat guruhlar vakillari bilan kamdan-kam muloqotda bo'lgan shaxslar orasida keng tarqalgan.

Himoya bosqichi dualistik fikrlash va madaniy farqlardan ajralib turish bilan tavsiflanadi. Ushbu bosqichdagi rivojlanish vazifasi umumiy insoniyatni ta'kidlab, qutblanishni yumshatishdir. Shaxs boshqa madaniyatni "biz" va "ular" nuqtai nazaridan tan oladi. Madaniy farqlar tan olingan, ammo farqlardan himoyalaniish bu farqlar o'z-o'zini anglash uchun xavf solishi mumkinligi sababli qurilgan.

Farqlarni minimallashtirish bosqichi madaniy farqlarni tan olish orqali aniqlanadi. Bu bosqichdagi rivojlanish-aqliy vazifa madaniy o'z-o'zini anglashni shakllantirishdir. Shaxs o'z madaniyatiga boshqa madaniyatlar nuqtai nazaridan yaxshiroq qarashga qodir. U madaniy tafovutlarni tan oladi, lekin ular madaniy o'xshashliklardan ustun turadi, deb hisoblaydi.

Tafovutni qabul qilish bosqichi xulq-atvor va qadriyatlardagi madaniy farqlarni qadrlash orqali ochiladi. Ushbu bosqichdagi rivojlanish vazifasi madaniy qarama-qarshiliklarni tahlil qilishdir. Shaxs madaniy farqlarni ijobiy yoki salbiy deb baholamasdan ularni qadrlaydi. Shaxs o'z xulq-atvorida bunday qadrlashni tobora ko'proq amalga oshira olsa va keyin uni o'zining qadriyatlar tizimiga kiritisa, boshqa madaniyatga moslashish jarayoni boshlanadi. Bu bosqich etnosentrizmdan etnorelativizmga rivojlanishiga yordam beradi.

Farqga moslashish bosqichi madaniyatlararo muloqotni ta'minlaydigan muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish bilan ifodalanadi. Ushbu bosqichdagi rivojlanish vazifasi o'xshashliklar doirasini o'zgartirish ko'nikmalarini ("turli ko'zlar" bilan qarash qobiliyati) rivojlantirishdir. Shaxs boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilish va o'zaro munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shaxs umummadaniy kompetensiyani rivojlantirishda davom etsa, uning va boshqa madaniy dunyoqarashlarining integratsiyasi boshlanadi.

Farqlar integratsiyasi bosqichi ko'p madaniyatli qarashlarni o'zlashtirish orqali namoyon bo'ladi. Shaxs madaniyatlarning ko'pligini qadrlaydi va faqat bitta madaniyatda yashashning cheklovlarini tushunadi.

Umummadaniy ogohlikni rivojlantirishning dastlabki uch bosqichi (inkor etish, himoya qilish va minimallashtirish) etnosentrik bosqichlar, keyingi uchtasi (qabul qilish, moslashish va integratsiya) etnorelativistik (Bennett, 2004).

Umummadaniy xabardorlikni rivojlantirish modeli (Bennett, 1986; 1993; 2004; 2013) ta'lim va tadqiqotlarda yuqori baholanadi. Olti bosqichdan iborat ushbu modeldan ayniqsa umummadaniy kompetensiyani rivojlantirish uchun ta'limi muassasalarida foydalanish mumkin bo'ladi.

Umummadaniy kompetensiyaning xalqaro kursi (ICIC) mualliflari umummadaniy kompetensiyani egallashning yetti bosqichini aniqlaydilar (Bednarz, 2010):

madaniy ta'sirlardan xabardor bo'lish
stereotiplash jarayonlaridan xabardor bo'lish
madaniy shokni tan olish va xabardor bo'lish
o'z madaniy kelib chiqishi haqida fikr yuritish
turli madaniy fonlarni hal qilish
umummadaniy kontekstda muammolarni boshqarish
umummadaniy kontekstda sinergiyani rivojlantirish

Shakl 2. Umummadaniy kompetensiyani egallash bosqichlari (Bednarz, 2010).

Ko'p madaniyatli shaxs modeli asosida (Van der Zee va Van Oudenhoven, 2000) bu yerda umummadaniy kompetensiyaning qo'shimcha o'lchovi taqdim etilishi mumkin. Umummadaniy kompetensiyaning shaxsiy o'lchovi o'zini umummadaniy kompetensiyaning samarali rivojlanishining oldingi qismi sifatida tan olingan shaxs xususiyatlari orqali namoyon bo'ladi. "Asosiy xususiyat o'lchovlaridagi o'xshashliklar, qanday qilib aniqlangan bo'lsa ham, shaxslarning ochiq madaniyatiga xos xulq-atvor modellaridagi farqlarni asoslaydigan umumiy psixologik asosni ta'minlaydi" (Berry va boshqalar, 2006, 113-bet). Ichki qadriyatlar va mavjud munosabatlar qiziquvchanlik, bag'rikenglik, o'zi-o'zini boshqarish kabi shaxsiy xususiyatlar ham shaxsiyat o'lchamiga kiritilishi mumkin.

Umummadaniy kompetensiyani rivojlantirishda g'ayrat, jasorat, tajribaga ochiqlik, ekstraversiya, rozilik, hissiy barqarorlik va boshqalar muhim ahamiyatga ega. Shu narsa aniqki, o'rganuvchilar bir xil o'qitilmaydi va umummadaniy kompetensiyani teng darajada yaxshi va tez rivojlantira olmaydi.

Bu umummadaniy kompetensiyani rivojlantirish uchun muhim bo'lgan o'lchovlardir. Shuni ta'kidlash kerakki, o'quvchilar umummadaniy kompetensiya rivojlanishi sodir bo'lgan muhitning ta'sirini e'tiborsiz qoldirmasliklari kerak. Umummadaniy kompetensiyani rivojlantirishga to'sqinlik qiladigan ekologik to'siqlarga institutsional etnosentrizm va madaniy masofa kiradi (Jonson va boshqalar, 2006). Institutsional etnosentrizm xalqaro guruhlarda o'rganish imkoniyatini rad etishda aks etadi. Umummadaniy kompetensiyani rivojlantirish - bu ta'lim muassasasi ma'muriyati tomonidan yordamga muhtoj bo'lgan jarayon. Global miqyosda fikrlash va harakat qilish zaruriyatini bilmaslik madaniy farqlarga munosib javob bera olmaslikka olib keladi. Madaniy masofa tushunchasi bir xil madaniy qadriyatlarga ega bo'lmagan va shuning uchun ular madaniy zarbaga tayyor bo'lmagan shaxslar o'rtasida mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan masofani ochib beradi. Talabalar umummadaniy kompetensiyani rivojlantirishning ushbu to'sig'iga ko'proq e'tibor berishlari kerak.